

Kötülük Problemi Bağlamında Çevre Kirliliği

*Osman Mutluel

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet

İnsan kaynaklı olan kötülük anlayışı ve bunun yaşam şekline dönüşmesi sonucu kişi, kendine, içinde yaşadığı topluma ve çevresine karşı zararlı davranışlarda bulunur. Bu durum, kişinin kendi istek ve arzusu ile gelişir. Böylece ekolojik denge yavaş yavaş bozulmaya başlar. Bundan dolayı insan, kendi eliyle doğaya yaptığı çeşitli tahribattan dolayı, Allah'ın verdiği bir ceza ile yüzleşir. Bu durumu Kur'an-ı Kerim'de Allah; "İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fesad) çıkar; Allah'ta belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır." (Rum, 30/41) ayetiyle ifade eder.

Kur'an insanın çevreye tahribatını önlemek için çeşitli kurallar koymuştur. Bu kurallar uygulandığında, çevrenin bozulması söz konusu olmayacaktır. Bunlar;

1. İsrraftan kaçınmaktır. Çünkü israf yapıldığında lüzumsuz harcama ve kullanma söz konusudur.
2. Bozgunculuk yapmamaktır. Bu anlamda bir türün yok edilmesine izin vermemek ve her bölgenin sahip olduğu hayvan ve bitki örtüsünü korumak.
3. Çevreyi de tıpkı insanlar ve diğer canlılar gibi Allah'ın yarattığı bir varlık olarak kabul etmek ve onun da hakları olduğunu bilmek. Aynı zamanda Ahirette bunlardan da sorumlu olunacağını farkında olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kötülük, İsraf, Bozgunculuk, Çevre, İslam

The Problem of Evil in the Context of Environmental Pollution

Abstract

An individual behaves harmfully toward himself, society where he lives in and environment because of evil concept deriving from human's choice and turning of this into the way of life. This point, develops through one's own desire and wish. So, ecological balance begins to deteriorate slowly. Therefore, human deserves to be punished by Allah due to deterioration of nature made by himself.

Allah explains this point in the Quran as following: *Evil (sins and disobedience of Allah, etc.) has appeared on land and sea because of what the hands of men have earned (by oppression and evil deeds, etc.), that Allah may make them taste a part of that which they have done, in order that they may return (by repenting to Allah, and begging His Pardon)* (Rum, 30/41). The Quran sets some rules in order to prevent environmental deterioration handed by human.

As related rules are followed, environmental deterioration would not be appeared. These ones:

1. Avoiding from waste. When it is done, unnecessary spending and using are occurred.
2. Avoiding from deterioration. In this context, not allowed the elimination of a species and to protect the fauna and flora within each region.
3. Considering environment as a creature of Allah just like human and other creatures and also acknowledging it has rights. In addition, being aware of responsibility to environment in hereafter.

Keywords: Evil, Waste, Deterioration, Environment, Islam.

1. Giriş

Kötü kelimesi, "amaca uygun olmayan, kusurlu ve yetersiz olan, korku ve endişe verici olan; zararlı etkide bulunan" gibi, anlamlarda kullanılmaktadır[1]. Diğer taraftan kötülük dediğimizde,

*Sorumlu Yazar: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bolu. TÜRKİYE

ister doğadan gelsin isterse bilinçli bir insan eylemi olsun, insan varlığına bu dünyadaki yaşamında büyük zarar veren durum, oluşum ya da herhangi bir şeye, daha genel anlamda kötülük olarak isimlendirilir[2].

Kelimenin Arapça karşılığı olarak “şer” kelimesi kullanılmakta ve anlam itibariyle de “kötü olmak, kötülüğe meyletmek, kötülük yapmak, çirkin, zararlı” gibi anlamlarda kullanılmaktadır[3]. Genel anlam itibariyle kötülük; İnsan eseri olmayan kötülük, insanın bu dünyadaki yaşamı sırasında karşılaştığı kötülük ve insan eseri olan ahlaki kötülük olmak üzere üç çeşit kötülükten söz etmek mümkündür[4].

Konumuz itibariyle insan eseri olmayan kötülükler, özelde insanların kendi hayatları boyunca ama genelde insanlık tarihi boyunca karşı karşıya kaldıkları, sel, deprem, tsunami, yanardağ patlaması, heyelan, göktaşı çarpması sonucu oluşan çeşitli iklim ve yeryüzü değişiklikleri gibi doğal afetler nedeniyle ortaya çıkan ve insana zarar veren kötülükler aslında konumuz dışında görülmektedir. Ancak İnsanın yaşamı boyunca karşılaştığı, her ne kadar bizzat kendi eliyle olmasa da, yaptığı başka bir hata neticesinde oluşan çeşitli doğal afetler ve değişik salgın hastalıklar konunun içinde ele alınması gerekir.

2. Kötülüğün Kaynağı

Kötülük problem, Grek filozoflarından günümüze tartışılan bir konudur. Platon, Tanrı’yı “mutlak iyi” olarak tanımlar. Bu dünyanın yaratılması da bu iyilik sonucu olduğu için, içinde bulunduğumuz dünya mümkün dünyaların en iyisidir. Çünkü Platon’a göre dünyanın yaratılmasında herhangi bir eksiklik söz konusu değildir. Bundan dolayı kötülüğün kaynağını şekil almamış maddede aramak gerekir. Çünkü maddenin şeklinin ve yapısının değişmesi sonucu kötülükler oluşur. Kötülüğün oluşmasında bir başka sebep, insan kaynaklıdır. Fakat Platon, insanın bilerek kötülük yapamayacağını belirterek, asıl kötülüğün kaynağı olarak, hocası Sokrates gibi, insanın cahilliğini işaret eder[5].

Aristoteles, Tanrı’yı mutlak iyi ve en mükemmel varlık olarak ele alır ve O’nun bu mükemmellekle evreni ilk hareket ettiren varlık olarak tanımlar. Bu durumda Tanrı, kötülüğün kaynağı olamaz. Bu anlamda O, maddi âlemdeki oluş ve bozulmaların meydana gelmesini kaçınılmaz olarak görür. Maddedeki bu kaçınılmazlık, aynı zamanda kötülüğün de kaynağıdır. Bu durumdan kurtulmanın yolu olarak insanın iradesini doğru yönde kullanması ile gerçekleşeceğini ifade eder [6].

Plotinus, kötülüğü Bir’den çıkan varlıkların çokluk kazanması neticesinde, saflığını kaybetmesi ve Bir’den uzaklaşması ile açıklar. Ona göre iyi, varlığın ruhsal temizliği sayesinde elde ettiği Bir’e yakınlığı ile doğru orantılıdır. Bu açıdan bakıldığında kötülük ve insanın kendini, kendi iradesi ile iyiden uzaklaştırmasıdır.[7]

Bu anlamda İbn Sina’ya göre mutlak kötülük yoktur ve kötülük *arızidir*. Yani sonradan oluşan eşyanın sıfatıdır. Bu anlamda kötülük sonradan yaratılmış mümkün varlıklarda *bilkuve* veya *potansiyel* olarak vardır. Mümkün varlıklardaki bu potansiyel kötülüğün ortaya çıkması, direk Tanrı ile alakalı olmayıp, mümkün varlığın irade ve seçimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bazen bilgisizlik, noksanlık veya yaratılıştan gelen noksanlık olarak ortaya çıkarken bazen herhangi bir

şeyin zati kemalinin eksikliği ve örneğin ateşin yakmaması gibi kendine ait özelliklerin eksikliği şeklinde ortaya çıkar. Bu anlamda kötülük, iyiliğin ortaya çıkmasını engelleyen şeydir [8].

İbn Sina kötülüğün bu çeşitlerini açıklarken bu durumun bazen izafi olabileceğini de ifade ederek, kötülüğün kişilere ve durumlara göre değişebileceğini belirtir”[9].

3. Kötülük ve Çevre

Dünya, yaratılışı açısından bakıldığında, konumu, yörüngesindeki matematiksel mükemmellik, güneşe karşı uzaklığı, yapısındaki 23^0 eğimi, kutuplarındaki basıklık, uzun vadede kendi kendini tamir etme özelliği, yer çekimi, atmosferi ve yörüngesindeki ay'ın konumu, bitki örtüsü ve canlı dağılımı ile mükemmel bir yaratılışa sahip, evrende bildiğimiz tek gezegendir. Bu mükemmellik o kadar ileridir ki, Gazali, bundan daha mükemmel bir evren ve dünya yaratmanın mümkün olamayacağı görüşünü ortaya koyar. Hata biraz daha ileri gider ve der ki; Evren ve dünya tekrar yaratılmak istense, bu defa şurasını değiştirelim denilebilecek bir eksiklik veya boşluk söz konusu değildir[10].

Tam burada şu soruyu sormak gerekiyor. Bu kadar mükemmel bir evren içinde, evrenin boynuna asılmış değerli bir inci tanesi gibi duran bu gezegeni, insan kendi eliyle niçin zarar verir veya kötülük eder?

Bu sorunun cevabı, yine insanın ruh dünyasında gizlidir. Aslında insan tam olarak kötülük yapmak ve çevreyi tahrip etmek amacıyla yola çıkmaz. Ancak varılan sonuç itibariyle kötülük ve çevre kirliliği meydana gelir.

Başka bir açıdan bakıldığında, insanın doğayı tahrip etmesi, insan merkezli yaşam olarak kabul edilebilir.[11] Çünkü her şey insan için anlayışı, doğanın tahribatını ve bozulmasını asla önemsemez ve korunması için de herhangi bir önlem alma ihtiyacı hissetmez. Onun için önemli olan tek şey insanın faydasına olan şeydir.

Bu tür çevresel zararlar, insanların sahip olduğu veya olmadığı ahlaki özellikler ön plana çıkmaktadır. İnsanda oluşan bu tür ahlaki bozulmalar;

a. İnsanın özünün bozulması ve içinde büyüttüğü hırs ve düşmanlık

b. İsrif ve fesad

c. Sahip olduğu eşya anlayışı ile emanet anlayışının bozulması,

olarak sıralamak mümkündür.

a. İnsan özü itibariyle iyi yaratılmıştır. Ancak insan kendi iradesi doğrultusunda hareket etme yetisine sahip olmasından dolayı, yaratılışındaki bu iyi olma özelliği ortadan kalkmakta ve iyi olmanın yerine kötü ve kötülük kalmaktadır. İnsanın özünün bozulması ile ortaya çıkan kötülüğün yayıldığı alan olarak bazen kişisel boyutta kalırken, bazen de kitlesel olabilmektedir. Bunun sonucu olarak insanlığın var olduğu günden günümüze kadar yapılan savaşlar örnek olarak verilebilir. Savaşların sadece insan öldürme değil, aynı zamanda kitlesel ölümlerle Hiroşima ve Nagazaki gibi büyük çevre felaketleri ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İnsanın özünün bozulmasının ortaya çıkış alanı, insanın aşırı hırs duygusuna kapılmasıdır. Bu duygu insana hâkim olduğunda, insan adalet duygusunu kaybeder veya en iyi ihtimalle zedelenir.

Bu bağlamda en iyi örnek Habil ve Kabil'in arasındaki mücadele sonucu cinayetle sonuçlanmasıdır. Bu olay dünyada işlenen ilk cinayet olması açısından önemlidir. Yeryüzünde işlenen tüm soykırımlar insanın içinde büyüttüğü hırs ve düşmanlığın ortaya çıkması sonucu olduğunu söylemek yanlış sayılmaz

b. Ahlaki bir kötülük olarak ortaya çıkan israf ve aşırı kullanımı, kaynakların israf edilmesi ve aşırı kullanımı neticesinde çevrenin tahrip edilmesi, ortadan kaldırılması, tüketilmesi ve yeryüzünde var olan ekolojik dengenin bozulması ile sonuçlanır. Bu aşamada yeryüzündeki madenlerin tüketilmesi, ormanların tahrip edilmesi, içme sularının kirletilmesi, ekim alanlarının kirletilmesi, tarımsal alanların ortadan kalkması gibi sonuçlar ortaya çıkar. Bu bağlamda Dünyanın kuraklaşması, verimsizleşmesi, çölleşmesi bu aşırı kullanımı neticesinde ortaya çıkan çevresel kötülüklerdir.

İsrafın ortaya çıkmasının sebepleri arasında bireysel olarak insanların doyumsuzluğu, sadece kendisinin en iyiyi hak ettiği düşüncesi içinde olması, günlük hayatta kapitalist sistemin suni olarak ortaya çıkardığı ihtiyaçları karşılama girişimleri, moda ve reklamların körüklediği tüketim çılgınlığının ortaya çıkardığı bir durumdur. Bütün bu sayılan nedenlerin yanına insanın bilinçsiz harcama ve yaşam anlayışının eklenmesi, dolaylı veya dolaysız çevre tahribatını ortaya çıkarmaktadır.

Çevre kirliliğini ortaya çıkaran bu tür alışveriş çılgınlığının önlenmesi, insanların yaşam biçimlerini değiştirmesi yanında düşünsel olarak bilinçlenmesi gerekir. Bu anlamda insan, ihtiyacının ne olduğunun farkında olması, bir bakıma tüketim ahlaksızlığı olan moda takıntısı, reklamların büyüdü ve yalan dünyasına kapılmadan harcama yapmasını öğrenmesi ile mümkündür. Bu, Kur'an'ın *“Onlar ki, harcadıkları vakit ne israf, ne de cimrilik yapmalar. Harcamaları ikisi arasında tutumlu olur”* [12] ayeti ve Kur'an'dan ilhamla İslam filozoflarının *“orta yol”* olarak ifade ettikleri, israf ve cimrilik arasında bulunan faziletli yaşam biçimi [13] ile mümkündür.

Fesad da tıpkı israf gibi içerisinde kötülük barındıran bir davranış türüdür. Ancak fesad israftan daha kapsamlıdır. Çünkü her israf aynı zamanda bir fesaddir. Bu anlamda yeryüzünde her türlü çevresel tahribat, aynı zamanda fesad ve bozgunculuktur.[14] Bu Kur'an'da şöyle ifade edilir.

“Dünya hayatına dair konuşması senin hoşuna giden, pek azılı düşman iken, kalbinde olana Allah'ı şahit tutan, işbaşına gelince, yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeye çabalayan insanlar vardır. Allah bozgunculuğu (fesadı) sevmez” [15].

c. Yaşadığımız çevrenin tahribatına sebep olan bir diğer etken, insanın sahip olduğu eşya anlayışında yatar. Özellikle günümüz insanının düşünce dünyasında oluşan eşya anlayışı, tahribatı körüklemektedir. Çünkü günümüz insanının zihin dünyasında eşya, kullanılıp atılan ve yok edilen bir metadır. Hâlbuki eşya dediğimiz nesnelere de his dünyasının olduğunun farkında olmak gerekir. Bir başka deyişle Müslüman'ın inanç sistemi içinde eşya, hayvan ve bitkiler, bu dünyada insanın emrine verilmiş bir imtihan vesilesidir. Bu açıdan örneğin Kurban keserken davranışımızın güzel olması, savaş sırasında bile bitki, ağaç ve çevrenin tahrip edilmemesi anlayışı, tıpkı insan hakkına dikkat edildiği gibi, hayvan haklarına dikkat edilmesi, bitkilerin kendilerine yapılan davranışın iyi veya kötülüğüne göre yaşamını sürdürmeleri, günah veya sevap işlediğimizde, orada bulunan her türlü eşya, kıyamet günü bizim için lehte ve aleyhte şahitlik edecek olması, eşyaya karşı tahrip edici ve yok edici değil, kendimizden bir parça gibi görmemiz gerektiğini ortaya koyar.

Başka açıdan bakıldığında çevre, Yüce Allah tarafından yaratılmış olmasından dolayı tüm evren ve içinde olan her şey O'nun yarattığı varlık olarak kabul edilir. Kur'an'da her şeyin kendi halleri ile Allah'ı zikrettiği ifade edilir [16]. Kendi lisanı ile Allah'ı zikreden her çeşit canlı ile bize göre canlı olmayan ancak aslında kendi lisanı ile Allah'ı zikreden bu varlıklara karşı saygı duymak ve değerini muhafaza etmek gerekmektedir[17].

Diğer taraftan Kur'an, yeryüzünün belli bir düzen ve dengeye göre yaratıldığını ifade eder [18]. Dünyada var olan bu dengenin bozulması, bir şekilde insana bir nevi ceza olarak geri döneceğini *“İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fesad) çıkar; Allah da belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerini tattırır”* [19] ayetiyle bize bildirir. Ayette geçen *“belki geri dönerler diye”* ifadesinin kullanılmış olması, insanın hatasından geri dönmesinin bir ihtimal olduğu, ancak dönmemesinin de aynı oranda mümkün olduğu anlaşılmalıdır. Yani insan önce hatasının farkına varmalı ve hatasını telafi etmeli ki, mevcut denge ve düzen tekrar eski haline gelebilsin. Bu açıdan genelde tüm evrende ama özelde dünyada bulunan denge ve düzen tekrar sağlanmayabilir. Bu durum insan açısından sonun başlangıcı olabilir.

Sonuç

Genelde evrende ama özelde dünyada, tam bir denge, uyum ve düzen mevcuttur. Bu denge uyum ve düzen insanın müdahaleleri ile bozulmakta ve çevre kirliliği olarak adlandırılan kötülük ortaya çıkmaktadır.

Kötülüğün kaynağı ve çıkış noktası, İslam filozoflarının genel düşüncesi çerçevesinde ele alındığında, insan kaynaklı olduğu kabul edilir. Yani kötülüğün oluşması için önce insanın iradesi söz konusu olması gerekir. Sonra ortaya çıkan bu iradeye göre kötülük gün yüzüne çıkar.

Yine İslam filozoflarına göre bu dünya yaratılabilecek en mükemmel bir ortamda yaratılmıştır. Bu açıdan sonradan ortaya çıkan tüm çevresel kötülükler, insanın müdahalesi sonucunda oluşmuş felaket ve kötülüklerdir.

İnsanın çevresel kötülükleri ortaya koymasının sebepleri arasında, öncelikli olarak Hırs, aşırı kazanma duygusu, bozgunculuk, moda ve reklam yoluyla lüks ve aşırı tüketim alışkanlığının ham madde kullanımı yoluyla çevreyi tahrip etmekteki ahlaki zafiyetlerin başında gelmektedir.

Bu tür çevresel tahribatın önlenmesi açısından İslam filozoflarının sunduğu çözüm, hayatın her aşamasında *“orta yol”* ilkesine sadık kalmak, israftan kaçınmak, bozgunculuk yapmamaktır. Bu hem şahıslar açısından ve hem de devletler açısından geçerlidir.

Şu andan itibaren tüm insanlık çevresel tahribattan vazgeçse bile çözümü birden beklememelidir. Bu anlamda Kur'an, insanlığın yaptıklarından dolayı, çevrenin eski haline gelene kadar, ceza ile karşı karşıya kalacaklarını belirtir.

Referanslar

- [1] Cevizci, Ahmet. Paradigma Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları; s. 524

- [2] Cevizci, a.g.e. s. 524.
- [3] İbn Manzur. Lisānu'l-Arab, C. VII, I. Baskı, Beyrut: 1996; s. 77.
- [4] Cevizci, a.g.e. s. 524
- [5] Türkmen, Yaşar. İbn Sina ve Thomas Aquinas'ta Kötülük Problemi, Ankara: 2012, Elis yayınları, s. 20-26.
- [6] Türkmen, a.g.e, s.27-35.
- [7] Plotinus, Dokuzlar V (Enneades), (Çev: Z. Özcan), İstanbul: 2011, Birleşik Yayıncılık, s. 51-74
- [8] Durusoy, Ali. İbn Sina Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri, İstanbul: 2012, İsav Yayınları, s. 224-225.
- [9] İbn Sina, İnyet ve Kötülüğün İlahi Kazaya Girişinin Açıklanması Üzerine (Fi'l-İnyet ve beyani keyfiyyeti duhuli'ş-şer fi'l-kazai'l-İlahi), (İslam filozoflarından Felsefi metinler İçinde), Klasik Yayınları, İstanbul:2003, s.301.
- [10] Aydın S. Mehmet. Din Felsefesi, Selçuk Yayınları, İstanbul: s. 149-150.
- [11] Göz, Kemal. Çevre Ahlakı ve İnsan, Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, s. 12(1), Artvin:2011, s. 99.
- [12] Furkan 67.
- [13] Mutluel Osman. İslam Düşüncesinde Ahlakî Bir Kavram Olarak “Ortayol” Kavramı, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20. Yıl Özel Sayısı, Bolu, 2012, s. 239-253.
- [14] Bayraktar Mehmet. İslam ve Ekoloji, DİB Yayınları, Ankara: 1992, s. 44.
- [15] Furkan 204-205.
- [16] Ra'd, 13/13; Enbiya, 21/79; Nur, 24/41; Şûrâ, 42/5
- [17] Akyüz, Hüseyin. Çevre Dostu Bir Peygamber: Hz. Muhammed, Turkish Studies, 9/2, Ankara: 2014, s. 123.
- [18] Kamer, 54/49; Hicr, 15/19, 21.
- [19] Rum, 30/41